

УДК378.016:159.9 - 051

Валентина Волошина

ОСОБЛИВОСТІ ОБ'ЄКТИВАЦІЇ ОСОБИСТІСНИХ ЦІННОСТЕЙ МАЙБУТНІМИ ПСИХОЛОГАМИ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

У статті здійснено теоретичний аналіз аспектів процесу об'єктивації особистісних цінностей майбутніми психологами у ході професійної підготовки. Аргументується необхідність побудови навчального курсу професійної підготовки майбутніх психологів з урахуванням положень ціннісно-особистісного підходу.

Ключові слова: особистісні цінності, майбутні психологи, професійна підготовка, об'єктивація особистісних цінностей.

Оволодіння майбутніми психологами професійними знаннями і навичками є складним і суперечливим процесом, який вимагає від студента активної інтелектуальної діяльності, емоційної зацікавленості у навчальному процесі, свідомої зосередженості на предметі вивчення, мобілізації вольових зусиль, самоорганізації, відповідальності тощо. Адже специфікою професійного учіння є контрольоване, професійно спрямоване засвоєння когнітивного і соціально-професійного досвіду у вигляді інтелектуальних операцій, наукової інформації, виконання значущих соціальних функцій [6]. Разом із цим, нові теоретичні знання та закріплені уміння й навички на практиці збагачують майбутнього психолога новими якостями, здібностями, розвивають специфічні соціально-професійні ролі та способи майбутньої професійної діяльності фахівця психологічної галузі.

З огляду на це психологічна технологія професійної підготовки майбутнього психолога має вибудовуватися на основі положень ціннісно-особистісного підходу з урахуванням етапів та механізмів особистісного і професійного зростання студентів-психологів на шляху оволодіння ними фаховими знаннями, уміннями й навичками у вищому навчальному педагогічному закладі.

Питання переходу пізнавальної діяльності особистості на рівень професійності фахівця залишається відкритим з часів впровадження особистісно-діяльнісного підходу Б.Г.Ананьєва, Л.С.Виготського, С.Л.Рубінштейна та ін. На той час цими вченими було відмічено, що у зовнішньому плані професійна діяльність виступає як предмет вивчення, а у внутрішньому, особистісному, формується на основі створення нових ціннісно-смыслових утворень [10]. Це положення особистісно-діяльнісного підходу є значущим для розуміння формування особистості майбутнього психолога, оскільки, на нашу думку, саме ціннісно-особистісна сфера людини створює основу її вибору майбутньої професійної діяльності, забезпечує успішність оволодіння знаннями, уміннями і навичками, сприяє безпосередньому включенню

у професійне середовище та в подальшому забезпечує високий рівень ефективності виконання професійних обов'язків.

Зі вступом у вищий навчальний педагогічний заклад особистість занурюється у сферу професійної ментальності [8], для якої характерними є мотивація, професійно-соціальні установки, вже сформовані вимоги до рівня знань і умінь професіонала, правила та етика поведінки, рівень сформованості значущих особистісних і професійних якостей та система особистісно-професійних цінностей. Водночас студент має самостійно опрацьовувати запропонований йому обсяг навчально-методичної, наукової та емпіричної інформації з метою оволодіння теоретичними основами професійної діяльності, їх апробації в ході навчальної та виробничої практик, написання курсових, дипломних та магістерських проектів, які включають експериментальні дослідження.

Безсумнівно, індивідуальні особливості майбутнього психолога суттєво впливають на процес навчально-професійної діяльності, але вже з перших моментів входження в навчально-професійне середовище розвиток особистості відбувається під впливом специфіки професійної діяльності психолога. Закладається інша система стосунків особистості, з'являються нові інтереси, установки, форми поведінки тощо. Майбутній психолог прагне до особистісно-професійного розвитку й самореалізації, але його формування як професіонала вже на перших етапах професійного навчання можливе за умови збагачення його особистості новими професійними ціннісними орієнтаціями, мотивами та смислами професійного розвитку [4]. Умови навчального процесу спричиняють, за висловом Беата Земба, так звані еволюційні зміни особистості, які є результатом цілеспрямованого процесу розвитку, орієнтованого на поліпшення функціонального координування системи ідеалу професійного "Я-образу" [11].

Вступивши до вишу, майбутній психолог вже має сформовану систему особистісних цінностей, має мету і бажаний ідеальний професійний "Я-образ". Формуючи цей образ, особистість здебільшого керується певними ідеальними уявленнями про норми і правила професії та діяльності фахівців, на яких вона хоче бути схожою. Нерідко це образи кіногероїв або результат особистого спілкування із практичним психологом у школі чи лікарні. Тобто, вибір професії психолога зумовлюється емоційним інтересом, симпатіями та мотивацією віри в те, що професійна діяльність буде корисною суспільству і з'явиться можливість реалізувати потребу допомоги тим, хто її потребує.

Разом з цим, не варто залишати поза увагою той факт, що у всіх цих позиціях професійного вибору майбутній фахівець керується вже наявними в нього переконаннями, установками і особистісними цінностями. З приводу цього Л.В. Баєва зазначала, що головним фактором вибору професії і становлення особистості професіонала є

його особистісні цінності, які можна віднести до абсолютних. Вони визначають його цілеспрямованість, супроводжують упродовж всього життя, формують цілі діяльності й мотивують дії. У відповідності до цих абсолютних цінностей особистість прагне вибудовувати все своє подальше життя [9]. А отже, особистісні цінності виступають джерелом професійного вибору і становлення особистості як професіонала.

Навчання майбутнього психолога проходить у психолого-педагогічних умовах за програмою освітньо-кваліфікаційного рівня, з розподілом годин на оволодіння теоретичним і практичним змістом курсів, у спілкуванні з однолітками, студентами старших курсів, викладачами і представниками професійної галузі, з якими він знайомиться під час навчальної та виробничої практик. Відбувається активне перетворення стосунків особистості з оточуючою дійсністю, починаючи від формування комунікативних зв'язків у освітній та професійній сферах до оцінки власної інтелектуальної спроможності та кореляції уявних і реальних образів професійної діяльності. Змінюється система ставлень особистості, з'являються нові потреби, еталони, ціннісні орієнтації у професії тощо. У ході вибудовування таких стосунків, як зазначав Є.О. Клімов, і формується індивідуальний стиль особистості в оволодінні й виконанні професійно-функціональної ролі студента-психолога [5].

Активне входження у професійну сферу, навіть на етапі теоретичного ознайомлення з професією психолога і засвоєння класичних основ психологічної науки, дозволяє майбутньому фахівцю порівняти й усвідомити свої первинні уявлення про професію з істинною метою професійної діяльності, власні можливості з обраними стандартами чи еталоном у професії, зрозуміти, наскільки обрана професія спроможна задовольнити професійний саморозвиток та відповідає реалізації особистісно-професійних бажань, мотивів та інтересів. Таке порівняння, на думку А.О. Деркача, виступає стимулом до саморозвитку особистості. Адже обираючи фах, особливо професію психолога, важливо враховувати не тільки те, наскільки людина, її мотиви, здібності та дії відповідають об'єктивній професійній діяльності, але й те, як сама професія, її задачі, ментальність, цілі, умови та засоби відповідають духовній сутності майбутнього фахівця, його особистості та індивідуальності [4].

Для засвоєння нових соціальних та професійних ролей, головна з яких – "бути психологом", майбутньому спеціалісту необхідне розуміння значущості та професійної цінності обраної професії, чітке уявлення про необхідність набуття професійних знань, особистісно-професійних якостей та соціально-психологічних властивостей. Від цього залежить установка студента-психолога на активну пізнавальну діяльність та оволодіння особливостями професійної ментальності.

Нерідко на початкових етапах ознайомлення з професією студент-психолог переживає розчарування і зниження особистісної

зацікавленості у професійній діяльності, що, на нашу думку, пов'язано з усвідомленням невідповідності наявних особистісних цінностей з системою цінностей обраної професійної діяльності.

Зміна життєвої ситуації студента-психолога, переїзд до нового місця проживання, зміна стилю проживання з сільського на міський, поява нового професорсько-викладацького колективу та однолітків, порівняння власних особистісних цінностей із переконаннями та установками нового соціального оточення, осмислення ціннісних орієнтацій обраної професійної діяльності й багато іншого на початковому етапі входження у професію створюють для студента певні ускладнення й труднощі адаптації, в результаті чого перед ним постає питання про подальшу форму поведінки з урахуванням нових життєвих обставин. Це змушує майбутнього психолога "умовно" призупинити активність і зосередитися на аналізі цих труднощів, визначити джерело їхньої появи та здійснити саморефлексію того, що відбувається навколо і як це впливає на власний внутрішній світ. Такий аналіз активізує потребу студента-психолога у процесі об'єктивації системи особистісних цінностей з метою перегляду наявних життєвих переконань, виборів, уподобань тощо. Тобто, виникає необхідність означити себе як особистість і майбутнього фахівця з позиції нових обставин і дати собі відповідь на питання: "Хто Я?", "Які мої життєві цінності?", "Яка головна мета мого навчання у виші?", "Наскільки нова соціальна ситуація відповідає моїм бажанням, переконанням і установкам?". Така потреба виникає тому, що у нових обставинах особистісного розвитку майбутнього психолога соціально-професійне середовище виступає з пропозицією дещо відмінної системи соціальних та професійних цінностей, саме тією, яку на той момент потребує суспільство від фахівців психологічної галузі.

Нагадаємо, за Д.М.Узнадзе, об'єктивація – це специфічно людська здатність, на основі якої виникає ідентифікація, означення і формування когнітивно-вольових актів особистості, які включають її у процес діяльності і забезпечують можливість задоволення потреб і досягнення поставленої мети. До об'єктивації особистість вдається лише у тих випадках, коли перед нею постає нова, або більш складна задача, яка потребує нових способів розв'язання [10].

На думку І.Д. Бега, об'єктивація забезпечує внутрішню мотиваційно-смыслову основу діяльності особистості у напрямі підтримання розвитку професійних якостей. Кожна мета, яку ставить перед собою людина і відповідна поведінка, перш ніж реалізуватись, співвідноситься з системою її особистісних цінностей, виражається на їх терезах [1, с.20]. Вчений зазначає, що особистість володіє цінностями як власними якостями, і рівень володіння ними має забезпечувати перспективність їх розгортання в реальній життєдіяльності, сприяти особистісному й професійному зростанню [1].

Наше розуміння змісту процесу об'єктивації співзвучне з позицією І.С. Булах, яка розглядала об'єктивацію з точки зору екстеріоризації внутрішнього механізму становлення особистісних цінностей, який набуває активного розмаху у зв'язку з розвитком особистісної рефлексії [2]. Адже, лише включившись у сферу нової діяльності, особистість спроможна усвідомити, відрефлексувати особистісні цінності, які до цього часу існували на несвідомому рівні.

Так, процес об'єктивації надзвичайно індивідуальний. Його успіх залежить від інтелектуальної спроможності, емоційної стабільності, сили волі, індивідуальних властивостей особистості та життєвого досвіду студента-психолога. Кожна особистість має окрему, власну точку зору і оцінку виниклої ситуації. Позиції й оцінки, безумовно, залежать від системи її особистісних цінностей. Тому і оцінка тих чи інших навчально-професійних ситуацій, у які заглиблюється студент-психолог, навчаючись у вищому навчальному закладі, здійснюється через призму його особистісних ціннісних установок і переконань. Разом з цим, рівень адекватності та лабільності прийняття вимог професії, а отже, об'єктивації особистісних цінностей на основі співставлення їх з пред'явленими соціальним середовищем професійними ціннісними орієнтаціями, може вказувати на професійний потенціал особистості і можливість у майбутньому працювати в обраній сфері.

У ході процесу об'єктивації особистість виокремлює предмет ускладнення з процесу швидкоплинних умов навчально-професійної активності, аналізує його і ніби приміряє до системи особистісних цінностей. При умові повного узгодження і прийняття ціннісних орієнтацій повторює і переживає ситуацію повторно, тобто об'єктивує її, затримує обрану обставину на свідомому рівні, щоб, спостерігаючи за нею ніби збоку, прийняти рішення про характер подальшої власної активності та поведінки.

При повному неприйнятті чи запереченні оцінних суджень ситуацій, які пропонуються професійним ментальним середовищем, процес об'єктивації дає можливість особистості нарешті усвідомити невідповідність власних особистісних цінностей вимогам обраної професії, а отже, і неспроможність задоволення власних потреб у подальшому професійному житті й самореалізації.

Слід відмітити, що об'єктивація особистісних цінностей відбувається на мотиваційному, емоційно-вольовому, когнітивному та поведінковому особистісних рівнях майбутнього психолога.

На мотиваційному рівні студент-психолог усвідомлює цінність власної особистості у якості майбутнього фахівця психологічної галузі. Він оцінює значущість психологічних знань для подальшої життєдіяльності, зокрема саморефлексії свого минулого досвіду. Відмічає для себе можливість задоволення потреби в активній взаємодії з оточуючими з метою надання їм підтримки чи допомоги. І на основі цього зовнішні інформаційні чинники (навчання, практика, професійне

середовище) стають особистісно значущими, відтак накопичений фаховий досвід легко присвоюється майбутнім психологом, оскільки він задовольняє його внутрішню потребу. При цьому, на мотиваційному рівні об'єктивуються такі особистісні цінності, як бажання і здатність до комунікативної взаємодії, позитивне ставлення до життя, довіра до оточуючих, усвідомлюється ціннісна вартість особистісного смислу поведінки і діяльності у виконанні взятих на себе соціальних ролей студента-психолога, професійного психолога-консультанта чи психолога-тренера тощо.

На емоційно-вольовому рівні майбутній психолог має усвідомити цінність задоволення від власного професійного вибору, самоорганізованості, відповідальності та уміння долати труднощі у процесі фахової підготовки, відчути себе активним творцем власного професійного майбутнього. На цьому рівні об'єктивуються такі особистісні цінності, як самоповага, самодостатність, проникливість, альтруїзм, позитивне емоційне підкріплення активних дій у процесі цілеспрямованого оволодіння професійними знаннями і вміннями.

На когнітивному рівні визначається спрямованість особистості на досягнення високого рівня оволодіння знаннями, уміннями і навичками. Об'єктивуються цінності власного інтелектуального розвитку, здібності до розумової витривалості, спроможність оволодіння складним матеріалом, зацікавленість та оперативність у самостійному пошуку нової інформації, самоусвідомлення себе як інтелектуально активної особистості, відкритої для пізнання нової інформації тощо. Цей рівень об'єктивації надзвичайно важливий для студента. За твердженням О.Є. Сапогової, він створює основу професійної ментальності майбутнього психолога, тому що здатність зрозуміти особливості та вимоги професійного середовища стає запорукою успішності прийняття і виконання соціально-професійної ролі психолога майбутнім фахівцем.

На поведінковому рівні визначається специфіка активності майбутнього психолога та здатність до оволодіння новими соціальними ролями, пов'язаними з виконанням професійних вимог. Об'єктивується такі особистісні цінності, як професійна спроможність, наявність професійного потенціалу, здатність брати на себе відповідальність за власні дії, успішно вирішувати життєві проблеми (особистісна зрілість), наявність бажання допомагати іншим та здатність успішно вирішувати їхні проблеми (соціальна зрілість) тощо.

Таким чином, усі мотиваційні, когнітивні, поведінкові та емоційно-вольові дії студента-психолога детермінуються наявною метою успішного оволодіння обраним професійним шляхом, що реалізується через виконання соціально-професійних ролей, коли створення мисленнєвого образу майбутньої професії, на думку фахівців [2;6;7], виступає первинною ідеальною мисленнєвою ціннісною орієнтацією у професійній сфері.

Тобто, на першому етапі професійної підготовки майбутній психолог ніби ототожнює себе з обраним професійним шляхом, і на основі порівняння з іншими власних особистісних переконань, минулого особистісного досвіду, потреб і бажань ніби з іншої точки зору усвідомлює власні особистісні цінності, які вже стали його особистісними якостями. В умовах професійної підготовки це створює передумову для того, щоб студент-психолог мав можливість об'єктивувати тотожну собі сферу професійної дійсності, означити її певними поняттям та образами і закласти основу для свого нового ідеального професійного "Я-образу".

Таким чином, процес об'єктивації сприяє кристалізації власної системи особистісних цінностей, усвідомленню домінантних особистісних цінностей та виявленню відсутності тих ціннісних орієнтацій, які бажані для професії психолога. Варто зазначити, що домінантність цінностей визначається на основі мети, якою керується особистість. У тих випадках, коли особистісна цінність стає провідною на певному етапі розвитку майбутнього фахівця, за твердженням І.Д. Бега, настає ситуація, коли домінантна цінність починає немовби "шукати" для себе потрібну ситуацію чи умови для своєї реалізації [1], що, на нашу думку, і зумовлює успішність професійної підготовки майбутніх психологів. Поряд із цим у відповідності до системи особистісних цінностей відбувається впорядкування раніше створеного ідеального професійного "Я-образу". Він стає менш ідеалізованим та набуває рис реалістичності. Все це вже на початковому етапі професійної підготовки дозволяє підтвердити або заперечити правильність професійного вибору майбутнім психологом.

Об'єктивація особистісних цінностей майбутнього психолога, як уже зазначалось у роботах вчених [2;6;7], відбувається через виконання особистістю соціальних ролей. За словами І.С. Булах, якщо правило поведінки об'єктивується у ролі, то воно значно швидше усвідомлюється особистістю. І саме роль як психологічний засіб втілення бажаного слугує джерелом, з якого вибудовується репутація суб'єкта у міжособистісних взаємодіях [2]. Тобто, у ході виконання соціальної ролі відбувається усвідомлення майбутнім психологом реальної дійсності, усвідомлюються прийнятні й недопустимі форми поведінки та об'єктивуються домінантні особистісні цінності, які надають значущості, сенсу та індивідуального стилю виконанню тієї чи іншої ролі. За допомогою виконання соціальних ролей процес об'єктивації особистісних цінностей майбутнього психолога набуває спрямованості та прискорюється за умови втілення внутрішнього образу в реальні, бажані та значущі образи і форми поведінки.

Для особистості студента-психолога можуть бути характерними декілька соціальних ролей, які змінюються упродовж професійної підготовки. Кожному періоду підготовки можуть відповідати різні соціально-професійні ролі, орієнтовані на головну потребу та мету

особистісного й професійного розвитку в цьому періоді. За висловом П.П. Горностая, такі ролі формуються як новоутворення, забезпечуючи задоволення потреб особистості на певному віковому етапі й відступають на другий план перед іншими домінуючими соціальними ролями нового етапу особистісного зростання [3].

Відносно студента-психолога можемо сказати, що спектр його соціальних ролей зі вступом у вищий навчальний педагогічний заклад стає надзвичайно різнобічним. Це і роль студента педагогічного навчального закладу, роль студента-психолога, з'являється роль у новій групі однолітків, яка може не відповідати попередньо виконуваним ролям у подібних об'єднаннях, роль активного і пасивного слухача навчальних курсів, роль суб'єкта професійної підготовки тощо. І всі вони сприяють об'єктивації особистісних цінностей майбутнього психолога на мотиваційному, когнітивному, емоційно-вольовому та поведінковому рівнях.

Процес об'єктивації не завершується на першому етапі професійної підготовки, а продовжується на наступних етапах, набуваючи нового змісту і наближаючи майбутнього фахівця до набуття професійної ідентичності. Він забезпечує студенту-психологу усвідомлення ієрархії системи особистісних цінностей, зокрема, зміст моральних знань, якими володіє і користується у спілкуванні з оточуючими, особистісний сенс професійного вибору, якість виконання певних соціальних ролей, адекватність самооцінки та оцінка ситуацій у змінених обставинах, відповідальність у виконанні своїх обов'язків, наполегливість у досягненні поставленої мети і подолання труднощів, цілеспрямованість, зацікавленість у пізнанні нового тощо. Все це є показниками об'єктивації особистісних цінностей майбутнього психолога і того, наскільки життєві переконання, установки і особистісні властивості відповідають вимогам обраного професійного шляху у галузі психології.

1. Бех І.Д. Особистісно зорієнтоване виховання: Науково-метод. посібник / І.Д. Бех. – К.: ІЗМН, 1998. – 204 с.
2. Булах І.С. Психологія особистісного зростання підлітка: Монографія / І.С. Булах. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2003. – 340 с.
3. Горностай П.П. Личность и роль: Ролевой поход в социальной психологии личности / П.П. Горностай. – К.: Интерпресс ЛТД, 2007. – 312 с.
4. Деркач А.А. Акмеологические основы развития профессионала / А.А. Деркач. – М.: Воронеж: НПО "МОДЭК", 2004. – 752 с. – (Серия "Психология отечества")
5. Климов. Е.А. Общечеловеческие ценности глазами психолога-профессововеда / Е.А. Климов // Психологический журнал. – Т. 14.– № 4. – С. 130-136.
6. Маралов В. Г. Основы самопознания и саморазвития: Учеб. пособие для студ. сред. пед. учеб. заведений.- 2-е изд., стер. / В.Г. Маралов. – М.: Издательский центр "Академия", 2004. – 256 с.
7. Непомнящая Н.И. Ценность как личностное основание: Типы. Диагностика. Формирование / Н.И. Непомнящая. – Воронеж: Изд. НПО "МОДЭК". – 176 с.

8. Сапогова Е.Е. Возможности психологического сопровождения профессиональной карьеры провинциальных психологов / Е.Е. Сапогова // Психология в вузе. – 2007. – № 3. – С. 5-18.
9. Теоретические и прикладные проблемы акмеологии. Сборник науч.статей / Под общ. ред.: Ю.А. Шаранова. – СПб.: СПбИПиА, 2008. – 304 с.
10. Узнадзе Д.Н. Психология установки / Д.Н. Узнадзе. – СПб.: Питер, 2001. – 416 с. – (Серия "Психология-классика").
11. B. Zięba, Kompetencje wychowawcy drogą do sukcesu w procesie opiekuńczo-wychowawczym, (w:) U. Gruca-Miąsik, A. Tokárová, E. Lukáč, (red.), Profesjonalizm w opiece, wychowaniu i pracy socjalnej. Konteksty polsko-słowacko-czeskie, ISBN 978-83-73-38-566-5, Wyd. UR, Rzeszów 2010, s.94-100.

The article presents a theoretical analysis of aspects of objectification of personal values of future psychologists during training. Discusses the need to build a course of training future psychologists, *subject to value-personal approach*.

Key words: psychological maturity, professional maturity, personal values, *training*, objectification of personal values.

УДК 159.922.7

Оксана Кормило

ВИВЧЕННЯ ЦІННІСНОЇ СФЕРИ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА ЯК СУБ'ЄКТА УЧБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ СУЧАСНОЇ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

Проаналізовано формування ціннісної сфери молодшого школяра як суб'єкта учбової діяльності у рамках аксіопсихологічного підходу, розробленого З.С. Карпенко. У дослідженні простежено динаміку розвитку цінностей школярів у структурі Я-бажаного та Я-реального.

Ключові слова: *учбова діяльність, ціннісні орієнтації, інтегральна суб'єктність, образ Я (бажаний та реальний).*

Постановка проблеми. В умовах зміни ціннісної парадигми суспільства, що супроводжується запеклою боротьбою старих і нових цінностей в освіті, чи не одним з найважливіших завдань є формування гармонійної ціннісної сфери школяра. Цінності складають зміст Я-концепції, є основою для виховання та навчання особистості, проявом ціннісного ставлення до себе, регулятором поведінки, виступають у житті людини значущими орієнтирами діяльності, забезпечують відповідний рівень самосвідомості та організованості особистості.

Як показує аналіз філософської та психолого-педагогічної літератури, проблема цінностей має в науковій думці багату історію. Її вивченню присвячені праці Сократа, Платона, Аристотеля й інших античних мислителів. Пізніше до неї зверталися Е.Шпрангер,